

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaiennest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hiervan per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

BOOT EN SCHIP

In het tegenwoordige Nederlands zijn *boot* en *schip* in hoge mate synoniem. Dat geldt ook voor de tegenhangers van dit duo in de andere Westgermaanse talen: Engels *boat/ship*, Duits *Boot/Schiff* en Fries *boat/skip*. In tal van gespreksituaties zijn *boot* en *schip* inwisselbaar. Als je bijvoorbeeld vanop de kade of het strand de zee overschouwt en de vaartuigen aan de einder telt, dan kun je die zowel *boten* als *schepen* noemen. Toch valt het toepassingsveld van beide woorden niet honderd procent samen. Waar zit dan het verschil? En wat schuilt etymologisch achter beide termen?

ALLE SCHEPEN ZIJN BOTEN, NIET ALLE BOTEN ZIJN OOK SCHEPEN

De nauwe betekenisverwantschap tussen beide woorden blijkt uit de vele synonieme samenstellingen met identieke voorbepaling en met ofwel *boot*, ofwel *schip* als tweede deel. Zo vind je in de Grote Van Dale en/of het Woordenboek van de Nederlandse Taal (WNT) o.a.: admiraalsboot/-schip, koopvaardijboot/-schip, oorlogsboot/-schip, passagiersboot/-schip, stoomboot/-schip, vissersboot/-schip, vrachtboot/-schip, zeilboot/-schip,... en ga zo maar verder. Waar zit dan het verschil? Het antwoord is niet te vinden in de moderne woordenboeken van het Nederlands. Dat een boot een kleiner vaartuig zou zijn dan een schip, zoals gezegd wordt in Van Dale en het WNT, klopt niet. Er bestaan ook grote boten, denken we maar aan de reusachtige *passagiersboten* die migranten naar de nieuwe wereld brachten, of de zogenaamde *Kongoboten*, die van Antwerpen naar Matadi voeren. Er is ook wel beweerd dat een schip uitsluitend bestemd is voor de zeevaart, maar wat doe je dan met synoniemen als *binnenschip* en *rivierschip*?

In onze huidige standaardtaal is *boot* een algemenere term dan *schip*. Zowat elk vaartuig kun je *een boot* noemen: van een

MD

simpele prauw over een rivierboot tot een machtig zeeschip. De algemeenheid van het woord *boot* blijkt ook hieruit, dat we steeds geneigd zijn dat woord te gebruiken als ons wordt gevraagd een bepaald vaartuig, groot of klein, te beschrijven. Als iemand bijvoorbeeld vraagt: "Wat is een vliegdekmoederschip?" dan is er veel kans dat je antwoordt: "Dat is een hele grote oorlogsboot met een dek waarop vliegtuigen kunnen landen". Vraag: "Wat is een containerschip?", mogelijk antwoord: "Een boot die containers vervoert", etc. *Boot* scoort dan ook aanzienlijk hoger dan *schip* qua gebruiksfrequentie (bv. op google.be [juni 2011]: 336.000.000 hits voor *boot*, tegenover "slechts" 4.620.000 hits voor *schip*). Alle schepen zijn boten, maar niet alle boten zijn ook schepen. Een indianenprauw, een zodiac, een roeibootje of een kano zal je nooit een *schip* noemen. Dat lijkt erop te wijzen dat onder *schip* vooral grotere vaartuigen worden verstaan. Maar toch: een kleine vissersboot kan men ook een *schip* of een *scheepje* noemen. Maar wat de prauw, de kano en het roeibootje missen, is een dek!

"DAT NIEMAND VERSE VISSSEN KOPE IN BOTEN TEN BEHOEVE VAN EEN VREEMDE..."

Het belangrijkste onderscheidende kenmerk van een schip is dus wellicht dat het een vaartuig is met een dek. Let wel: dat is vandaag zo, maar het was vroeger blijkbaar anders. Het woord *schip* kon ooit ook kleine, open vaartuigjes benoemen, getuige binnenlandse toponiemen als *Schipgracht*, *Schipvaart*, *Schiplede* etc. De vaartuigen waar deze eigennamen voor soms kleine waterlopen (*gracht*, *lede*) op zinspelen, moeten kleine, open bootjes zijn geweest, die waarschijnlijk vanop de oever werden voortgetrokken. Volgens de historische woordenboeken zag de verhouding tussen *boot* en *schip* er in de oudere stadia van onze taal inderdaad anders uit dan vandaag. Het thans meest gebruikte en ruimst toepasbare van de twee, *boot*, was in het Middelnederlands duidelijk minder frequent dan *schip*: in de Middelnederlandse woordenboeken (VNMW en MNW) staan

onder *boot* maar een beperkt aantal attestaties, onder *ship* zijn dat er veel meer. Bovendien is *boot* in het Nederlands jonger dan *ship*: de oudste vermelding van *boot* dateert “pas” van 1293. In de Keure van Calais staat: “Quod nullus emat pisces recentes in *baten* ad opus extranei” .iij. lb. (*Dat niemand verse vissen kope in (kleine) boten ten behoeve van een vreemde: [boete] 3 pond.*) *Schip* daarentegen bestond zeker al in het Oudnederlands, getuige de vele oude, al in de 12^e eeuw geattesteerde toponiemen met dat woord (zie o.m. het ONW online <http://gtb.inl.nl/ONW>).

Bekijken we de overlevering uit de oudste fasen van de Germaanse talen, dan blijkt *ship* in al die talen geattesteerd te zijn, terwijl van *boot* alleen sporen worden gevonden in het Oudengels (*bāt*) en het Oudnoors (*beit*, *bātr*, nog als *bāt* bewaard in het Zweeds). Het lijkt er dus op dat de geografische gebruikssfeer van *boot* oorspronkelijk beperkt was tot Scandinavië en Engeland, en dat het woord in de andere Westgermaanse talen dan het Engels – Nederlands, Duits en Fries – terecht is gekomen door ontlening. Het is dan wellicht ook geen toeval dat *boot* in zijn oudste Nederlandse vindplaats dezelfde klinker heeft als in het Oudengels.

EN DE ETYMOLOGIE?

BOOT

Voor *boot* reconstrueert het Etymologisch Woordenboek van het Nederlands (EWN) een Germaanse grondvorm **baita*, die terug zou gaan op een Indo-Europese verbaalwortel **bheid*, die ook in *bijten* en *beitel* zit. De oorspronkelijke betekenis zou ‘splijten, doorsteken’ zijn geweest. Het EWN veronderstelt dat daaruit de toepassing ‘uithollen’ is ontstaan, en dat het substantief aan de basis van *boot* oorspronkelijk een als vaartuig uitgeholde boomstam zou hebben aangeduid.

SCHIP

Schip wordt door de etymologische woordenboeken eveneens teruggevoerd op een Indo-Europese verbaalwortel, **skehib*, die ongeveer dezelfde betekenis zou hebben gehad als het werkwoord aan de basis van *boot*, nl. ‘snijden, splijten’. “In Indo-Europees verband”, aldus het EWN, “laat zich de oorspronkelijke betekenis [van *ship*] gemakkelijk uit die van de wortel afleiden, namelijk ‘uitgehouden, uitgeholde boomstam’, de oudst bekende vaartuigsoort”.

Hoewel geen enkel etymologisch woordenboek een verband legt tussen de wortel van *ship* en die van *scheppen*, lijkt een verwantschap tussen die twee in hun Indo-Europese voorgeschiedenis niet uit te sluiten. Daarvoor pleit niet alleen de vormgelijkenis tussen *ship* en de stam van *scheppen*, er valt ook een

semantisch argument voor aan te dragen. Een oude betekenis van *ship*, die in het Oudhoogduits is opgetekend, is ‘vat’, iets wat oorspronkelijk vervaardigd werd door uitholling van houten blokken. Uit datzelfde Oudhoogduits is een met *scheppen* ten nauwste verwant zelfstandig naamwoord *skafovergeleverd*, dat eveneens een stuk vaatwerk aanduidt. Etymologisch identiek daarmee is het Oudnoorse *skapker* ‘vaatwerk met bier waaruit bekers werden gevuld’. Van de twee zelfstandige naamwoorden, *ship* en het met *scheppen* corresponderende ‘vaatwerk’-woord, dat in het Germaans **skapa* geluid moet hebben, kan de basisbetekenis dus omschreven worden als ‘het uitgeholde’. Van daar af raakte *ship* toegespitst op een uitgeholde boomstam als vaartuig, een ontwikkeling die de nazaten van **skapa* niet hebben gekend.

Dit alles blijft in hoge mate speculatief. Het is goed mogelijk dat de gesignaleerde gelijkenissen tussen *ship* en *scheppen* op toeval berusten en dat er tussen beide geen enkele etymologische verwantschapslijn loopt. Klaarblijkelijk beschikte het Indo-Europees over meerdere werkwoorden voor ‘snijden, splijten, uithollen’ e.d., waaruit substantieven afgeleid konden worden voor uitgeholde voorwerpen zoals vaatwerk en varende boomstammen.

Dat wordt niet alleen bewezen door de afkomst van het woord *boot*, maar ook door de betekenisontwikkeling van het Latijnse *vas* ‘vat’, dat in het Frans leidde tot de ‘vaartuig’-benaming *vaisseau*.

WENDUINEBANK

Aan de naam *Wenduinebank* valt etymologisch niet veel te verklaren. Het is een zandbank gelegen tussen Zeebrugge en Oostende, dus vóór de kustgemeente Wenduine, waarmee alles lijkt gezegd. Toch schuilt er achter deze zandbank menig verhaal en leert consultatie van oude kaarten dat deze ondiepte ooit anders werd benoemd.

DE ZANDBANK MET EEN ZWAK VOOR BRUGGE...

Vandaag strekt de *Wenduinebank* zich langs de Belgische kust uit van Bredene-Oostende tot Zeebrugge, op nauwelijks vijf kilometer voorbij de laagwaterlijn en dit over een lengte van ca. 20 km. Vóór de aanleg van de eerste havendam van Zeebrugge (periode 1896-1907) had deze bank nog een doorlopende rechtlijnige structuur. Meer naar het oosten sloot hij aan bij de ondiepte Paardenmarkt, die aan de ingang van het toenmalige Zwin als het ware toegang verschaft tot het historische Brugge (zie kaart Blaeu uit 1596-1662). De bouw van de Zeebrugse buitenvaart halweg de jaren 1980 stak daar echter bijna letterlijk 'een stokje voor': door die werkzaamheden kwam de *Wenduinebank* ten westen van Zeebrugge aan de kustlijn te raken. De doorstroming van zand en slib in noordoostelijke richting werd belemmerd, waardoor een sterke sedimentatie ontstond. Die werd nog in de hand gewerkt door de algemene toename van slibconcentraties in de waterkolom ten gevolge van bagger- en havenwerken en een toegenomen erosie van de holocene kleilagen (Fettweis *et al* 2009). Door die brede, gekromde verbinding met het strand – vanaf Blankenberge tot Zeebrugge – wordt als het ware een kom of een val gevormd, waarbinnen heel wat zand en slib bezinkt.

De *Wenduinebank* zelf is, met name aan zijn zuidwestzijde, vrij smal (breedte 1 km tussen de 6m-dieptelijnen). Net als zijn "buren", de Stroombank en Nieuwpoortbank, bezit hij een steile zuidflank en een zwakker glooiende noordhelling. Door het voortijdig breken van de golven op de ondiepe ruggen, vooral dan bij laagwater, vertoont het zandige topoppervlak weinig of geen micro-reliëf. Je vindt met andere woorden geen onderwaterduinen of zandgolven bovenop het zandbanklichaam. Deze bankvorm is typisch voor stormgegenereerde getijdebanken, zoals die aan onze kust ca. 7000 jaar geleden zijn ontstaan (Mathys 2009). Al zeker sinds 1801 – wanneer de eerste betrouwbare zeekaarten verschijnen – schommelen de minimale dieptes rond de 3 m LAT (d.i. 3 m onder het laagst mogelijke astronomische laagwater). De bank is dus als vrij stabiel te categoriseren.

Het was op deze zandbank dat het C-Power consortium – dat nu het windpark op

de Thorntonbank exploiteert – aanvankelijk windmolens wou plaatsen. Daartoe diende het in 2001 een vergunningsaanvraag in voor de plaatsing van 50 molens voor in totaal 115 megawatt. De domeinconcessie werd verleend, de milieuvergunning echter niet. Hierdoor verplaatste het consortium zijn werkzaamheden naar de Thorntonbank.

OUDE NAAMGEVING ZINSPELT OP HARD OPPERVAK

Als toponiem verschijnt *Wenduinebank* voor het eerst op de zeekaart "Reconnaissance hydrographique de la Côte Nord de France" uit 1801. Deze kaart is samengesteld door de bekende Franse hydrograaf en marineofficier Charles-François Beautemps-Beaupré (1776-1854), die ook wel als de grondlegger van de moderne hydrografische kaart wordt beschouwd. Ook op de kaart van Stessels uit 1866 is sprake van de *Banc de Wenduine*. Op oudere, 17de eeuwse zeekaarten – o.a. die van Henricus Hondius (1636), Joan Blaeu (1662) en Johannes van Keulen (1681-84) – heet de ondiepte *Hart Sandt*. Dit wijst erop dat het harde, vaste oppervlak door de naamgevers werd ervaren als een typisch kenmerk van deze bank. Interessant is dat ook op de Kaart der Blankenbergse Visscherij – in 1890 getekend door Jozef Ponjaert, leraar aan de visserijschool, die daarvoor steunde op andere kaarten en op informatie van vissers – de *Wenduinebank* een naam draagt die verwijst naar zijn harde bovenvlak.

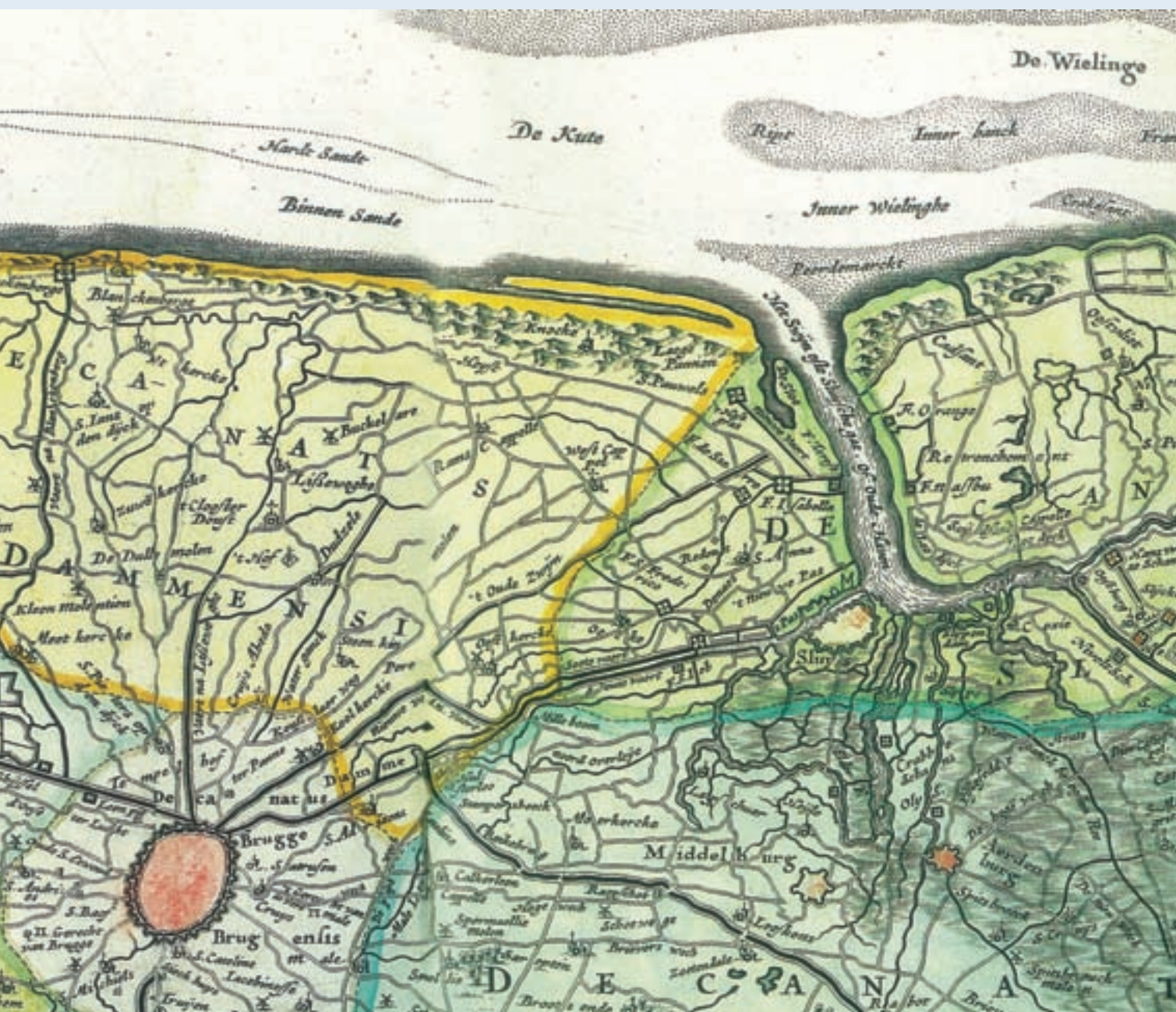
Hij heet daar *Hindersteens*. Met *steens* wordt aangegeven dat de bank zo hard is als steenen. Voor het eerste deel, *hinder*, komen verschillende verklaringen in aanmerking, zoals geldt voor de eerder in dit tijdschrift behandelde naam *Hinderbanken* (zie De Grote Rede 17, 2006, p. 22-23). Misschien moet het begrepen worden in de zin van 'belemmering' en werd de bank zo genoemd omdat hij hinderlijk was voor de visserij. In die betekenis is het woord *hinder* inderdaad inheems in de West-Vlaamse dialecten. *Hinder* kan echter ook 'achteraan gelegen' betekenen, zodat de bank ook genoemd kan zijn naar zijn ligging gezien vanop zee: hij ligt dicht bij de kust, dus achter alle andere hindernissen. Verder heeft zich uit het bijwoord *hinder* in de Vlaamse visserstaal klaarblijkelijk een zelfstandig naamwoord ontwikkeld met betekenis 'kust, wal'. Dat schrijft althans De Bo bij het trefwoord *HINDER* in zijn *Westvlaamsch Idioticon*. Als voorbeeldzinnen geeft hij: "Naar den hinder varen. Van den hinder steekt men af in zee. Zij waren nog drie uren van den hinder als 't onweer losbrak. Den hinder in 't oog krijgen." Mocht *Hindersteens* met dit woord zijn gevormd, dan drukt de naam uit dat de bank dicht bij de "hinder", d.i. de wal, gelegen is.

Bronnen

- De Bo L.L. (1892). *Westvlaamsch Idioticon*. Gent (facsimile-uitgave, Handzame, 1991)
- De Mey P. (1894). *Etude sur l'amélioration et l'entretien des ports et sur le régime de la côte de Belgique*. Paris.
- EWN = Etymologisch Woordenboek van het Nederlands: M. Philippa, F. Debrabandere, A. Quak, T. Schoonheim & N. Van der Sijs (Eds). Amsterdam University Press.
- Fettweis M., J.-S. Houziaux, I. Du Four, V. Van Lancker, C. Baeteman, M. Mathys, D. Van den Eynde, F. Francken & S. Wartel (2009). Long-term influence of maritime access works on the distribution of cohesive sediments: analysis of historical and recent data from the Belgian nearshore area (southern North Sea). *Geo-Mar Lett* 29: 321-330.
- Mathys M. (2009). The Quaternary geological evolution of the Belgian Continental Shelf, southern North Sea. Doctoraatsproefschrift, pp. XXIV, pp. 382, annexes. Universiteit Gent, Faculteit Wetenschappen, Gent.
- MNW = E. Verwijs & J. Verdam (1885-1929). *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's Gravenhage.
- Van Cauwenbergh C. (1966). Hydrografische analyse van de Scheldemonding ten oosten van de meridiaan 3°05' tot Vlissingen. *Het Ingenieursblad* 35 (17).
- WNT = Woordenboek der Nederlandse taal. 's Gravenhage, Leiden, 1863-1998.

■ Voor er sprake was van enige zeewaartse uitbouw van de haven van Zeebrugge, verliep de Wenduinebank (hier op kaart van Joan Blaeu uit 1662 aangeduid met naam Hardt Sandt) nog rechtlijnig naar de monding van het Zwin toe. Door sedimentatie, vooral dan na de uitbouw van de Zeebrugse havendam in de jaren '1980, boog de zandbank in de richting van de kust, net voor Zeebrugge (Bron: Vlaanderen in oude kaarten)

■ Net als de oude naam Hart Sandt (voorkomend op 17de eeuwse zeekaarten, zie o.a. hierboven), wijst ook het toponiem gebruikt voor de Wenduinebank op de Kaart der Blankenbergse Visscherij uit 1890, nl. Hindersteens, op de aanwezigheid van hard materiaal (St-Pieterscollege/St-Jozefhandelsschool).

